

Herézy a bludy, IX. časť: Donatisti, 2/2

Jozef Duháček

15. decembra 2023 ✝ Cirkev História ✝ Herézy a bludy

Katolícki šampióni

Svätý Optatus

Katolícky bojovník proti donatistom, svätý Optatus, biskup z Mileve (Milevis), vydal svoje slávne *De schismate Donatistarum* ako odpoveď na dielo donatistického biskupa Parmeniana z Kartága, za vlády Valentiniana a Valensa, 364 – 375 (rovnako ako sv. Hieronym). Sám Optatus hovorí, že písal po Juliánovej smrti (363) a viac ako šesťdesiat rokov po začiatku schizmy (myslí tým prenasledovanie roku 303).

Zachovalo sa nám druhé vydanie, aktualizované samotným autorom z doby pápeža Siricia (dec. 384), pričom k pôvodným šiestim bola pridaná siedma kniha. V prvej knihe opisuje vznik a rozmach schizmy; v druhej ukazuje známky pravej Cirkvi; v tretej bráni katolíkov pred obvinením z prenasledovania, s osobitným zreteľom k Makariovej dobe. V štvrtej knihe vyvracia Parmenianove dôkazy z Písma, že obeta hriešnika je nečistá. V piatej knihe ukazuje platnosť krstu, aj keď ho udeľujú hriešnici, pretože ho udeľuje Kristus a vysluhovateľ je iba nástrojom. Toto je prvý dôležitý doktrínálny výrok o tom, že milosť sviatostí je odvodená z Kristovho *opus operatum* nezávisle na hriešnosti vysluhovateľa. V šiestej knihe opisuje násilie donatistov a svätokrádežný spôsob, akým zaobchádzali s katolíckymi oltármi. V siedmej knihe hovorí najmä o jednote a o znovuzjednotení a vracia sa k téme Makarius.

Svätý Optatus, biskup z Mileve

zdroj: wikimedia commons

Nazýva Parmeniana „bratom“ a želá si, aby sa katolíci k donatistom správali ako bratia, pretože to neboli heretici, ale schismatici. Podobne ako niektorí iní Otcovia zastáva názor, že do pekla idú len pohania a heretici; schismatici a všetci katolíci budú nakoniec spasení po nevyhnutnom očistci. To je o to zaujímavejšie, že v Afrike pred ním Cyprián a po ňom Augustín učili, že schizma je rovnako zlá ako heréza, ak nie ešte horšia.

Svätého Optata si veľmi ctí sv. Augustín a sv. Fulgentius. Píše dôrazne, niekedy až násilne, hoci je vo všeobecnosti ľudský a priateľský – necháva sa strhnúť svojím rozhorčením. Jeho štýl je účinný, často stručný a epigramatický. Pripojil zbierku dokumentov a dôkazov o udalostiach, o ktorých hovorí. Tento spis vznikol oveľa skôr, v každom prípade pred prírômím z roku 347. Bohužiaľ, tieto dôležité historické dôkazy sa k nám dostali iba v jedinom zničenom rukopise. Túto zbierku používali na konferencii 411 a často z nej obšírne cituje sv. Augustín.

Maximianisti

Predtým, ako Augustín prevzal od Optata štafetu a zapojil do boja svojho gigantického génia, katolíci získali nové a víťazné argumenty z rozporov medzi samotnými donatistami. Ako je pravidlo u všetkých schiziem, aj táto schizma má v sebe sekundárne rozdelenia. Viď príklad protestantizmu a reformácie. V Mauretánii a Numídii sa rozdelili na také množstvo siekt, že sami donatisti ich nedokázali všetky vymenovať. Boli tam urbanisti, klaudiáni, rogatisti, mauretánska sekta a iní. Najznámejšími sektármi boli maximianisti, pretože príbeh o ich oddelení sa od donatistov s podivnou presnosťou kopíruje príbeh o oddelení sa samotných donatistov zo spoločenstva Cirkvi; a správanie sa donatistov voči nim bolo tak v rozpore s ich deklarovanými zásadami, že sa stalo v rukách inteligentného Augustína najúčinnnejšou zbraňou celého jeho arzenálu.

Primianus, donatistický biskup z Kartága, exkomunikoval diakona Maximiana. Ten (ktorý bol podobne ako Majorinus podporovaný istou dámou) dal dokopy koncil štyridsiatich troch biskupov, ktorí predvolali Primianusa. Ten odmietol, urazil ich vyslancov, snažil sa im zabrániť v slávení svätých tajomstiev a nechal po nich hádzať na ulici kamene. Koncil ho predal pred väčší koncil, ktorý sa v júni 393 zišiel v počte asi sto biskupov v meste Cebarsussume. Primianus bol zosadený; všetci duchovní boli povinní ukončiť spoločenstvo s ním do ôsmich dní; ak by tak neurobili, nebolo by im dovolené vrátiť sa do Cirkvi ani po pokání; laikom bolo toto obdobie predĺžené do nasledujúcej Veľkej noci pod rovnakým trestom. Z Maximiana urobili nového biskupa v Kartágu, kde bol vysvätený dvanástimi biskupmi.

Partizáni od Primiana boli pokrstení. Primianus sa však vzoprel a žiadal, aby ho súdil Numidský koncil; tristo desať biskupov sa stretlo v Bagai v apríli 394; Primianus však nezauljal miesto obvineného, naopak sám koncilu predsedal. Bol samozrejme oslobodený a maximianisti boli odsúdení bez vypočutia. Všetci okrem dvanástich svätiteľov a ich podporovateľov dostali čas do Vianoc, aby sa obrátili bez pokánia, inak mali pokánie absolvovať.

Tento dekrét zosmiešnil donatistov, pretože prijali schizmatikov bez pokánia. Maximianov kostol bol zrovnaný so zemou a po uplynutí milosti donatisti prenasledovali nešťastných maximianistov, ktorí sa vydávali za katolíkov a žiadali, aby magistráti bránili proti novým sektáriám práve tými zákonmi, ktoré katolícki cisári vydali proti donatistom. Pretože ich bolo stále oveľa viac ako katolíkov a sudcovia museli byť často z ich strany, podarilo sa im to. Pri prijímaní tých, čo sa vrátili z Maximianovej strany boli však fatálne nedôslední. Teoreticky sa dodržiavalo pravidlo, že všetci, ktorí boli pokrstení od schizmatika, musia byť znovu pokrstení – ale ak sa vrátil biskup a celé jeho stádo, boli prijatí bez opätovného krstu.

Vodcom donatistov bol v tom čase Optatus, biskup z Thamugadi, zvaný Gildonianus, pretože sa priatelil s Gildom, správcom Afriky (386 – 397). Desať rokov Optatus podporovaný Gildom prenasledoval rogatistov a maximianistov a proti katolíkom použil vojsko. Svätý Augustín hovorí, že jeho neresti a krutosti boli

neopísateľné; ale mali za následok prinajmenšom defamáciu donatistickej idey, pretože hoci bol v celej Afrike nenávidený pre svoju bezbožnosť a zlé skutky, puritánska donatistická frakcia zostala vždy v plnom spoločenstve s ním – lupičom, tyranom, zradcom a krutým monštrum. Keď Gildo, ktorý sa vzbúril proti cisárovi v roku 397 padol, bol Optatus uvrhnutý do väzenia, v ktorom zomrel.

Svätý Augustín

Svätý Augustín začal svoje víťazné ťaženie proti donatizmu krátko po tom, čo bol v roku 391 vysvätený za kňaza. Jeho populárny žalm alebo *Abeceďáríum* proti donatistom malo za cieľ oboznámiť ľudí s argumentmi, ktoré vypracoval sv. Optatus, pričom sledoval zmierlivý koniec. Ukazuje, že sekta bola založená traditormi – zradcami, odsúdená pápežom a koncilom, oddelená od celého sveta, bola príčinou rozdelenia, násilia a krviprelievania; pravá Cirkev je ten vinič, ktorého ratolesti sú po celej zemi.

Keď sa svätý Augustín v roku 395 stal biskupom, usporiadal konferencie s niektorými donatistickými vodcami, aj keď nie so svojím rivalom v Hippe. V roku 400 napísal tri knihy proti Parmenianovmu listu, vyvracajúc jeho obvinenia a jeho argumenty z Písma. Dôležitejších bolo jeho sedem kníh o krste, v ktorých po rozvinutí zásady, ktorú stanovil už svätý Optatus, že účinok sviatosti je nezávislý od svätosti vysluhovateľa, veľmi podrobne ukazuje, že autorita sv. Cypriána je donatistom viac na obtiaž, než k prospechu. Hlavným donatistickým diskutérom tej doby bol Petilianus, biskup z Konstantínu, nástupca zradcu Silvána. Svätý Augustín napísal ako odpoveď na jeho listy proti Cirkvi tri knihy. K tomu okolo roku 403 vydal svoju *De Unitate ecclesiae*. K týmto dielam treba pridať niekoľko kázni a niekoľko listov.

Argumenty používané svätým Augustínom proti donatizmu spadajú do troch skupín. Najprv máme historické dôkazy o zákonnosti Caeciliovho svätenia, o nevine Felixa z Aptongy, o vine zakladateľov „čistej“ Cirkvi, tiež o rozsudku vynesenom pápežom, koncilom a cisárom, pravdivé dejiny Makariove, o barbarskom správaní donatistov za Juliána, o násilí circumcellionov a tak ďalej.

Sv. Augustín prednáša svoje argumenty voči donatistom, obraz Charles-Andrého van Loo

(1705–1765)

zdroj: wikimedia commons

Potom sú tu doktrínálne argumenty: dôkazy zo Starého a Nového zákona, že Cirkev je katolícka, rozšírená po celom svete a nevyhnutne jedna a zjednotená; odvoláva sa na Rímsky stolec, kde je postupnosť biskupov nepretržitá od samotného svätého Petra. Svätý Augustín si požičiava svoj zoznam pápežov od sv. Optata a vo svojom žalme kryštalizuje argument do známej vety: „*To je skala, ktorú nepremôžu pyšné brány pekla.*“ Ďalšia výzva smeruje k východnej cirkvi a najmä k apoštolským cirkvám, ktorým sv. Peter, sv. Pavol

a sv. Ján adresovali listy – neboli v spoločenstve s donatistami. Dôležitými bodmi sú platnosť krstu udeleného heretikmi, bezbožnosť opätovného krstu. Všetky tieto argumenty našiel už u svätého Optata. Svätý Augustín cíti zvláštnu nutnosť brániť svätého Cypriána.

Tretiu skupinu tvoria *argumentum ad hominem* odvodené z nedôslednosti samotných donatistov: Secundus omilostil traditorov; plné spoločenstvo bolo udelené zločincovi ako Optatus Gildonianus a mnohí circumcellioni; Tichonius sa obrátil proti vlastnej strane; Maximianus sa oddelil od Primasa rovnako ako Majorinus od Caeciliana; maximianisti boli znovu prijatí bez opätovného krstu.

Zistilo sa, že táto posledná metóda argumentácie má veľkú praktickú hodnotu a spôsobila mnoho konverzií, najmä kvôli falošnej póze, do ktorej sa donatisti vmanévrovali. Tento bod bol osobitne zdôraznený na septembrovom koncile v Kartágu v roku 401, ktorý nariadil získať informácie o zaobchádzaní s maximianistami od magistrátov. Tá istá synoda obnovila skoršie pravidlo, už dávno zrušené, že donatistickí biskupi a duchovní si majú zachovať svoju hodnosť, ak sa vrátia do Cirkvi. Pápež Anastasius I. písal koncilu list, v ktorom zdôraznil dôležitosť donatistickej otázky.

Ďalší koncil v roku 403 organizoval verejné dišputácie s donatistami. Táto energická akcia vyburcovala circumcellionov k novému násiliu. Život svätého Augustína bol ohrozený. Jeho budúci životopisec, svätý Possidius z Calamy, bol urážaný a bitý členmi donatistickej skupiny vedenej kňazom Crispinom. Jeho biskup, tiež menom Crispinus, bol súdený v Kartágu a ako heretik dostal pokutu desať libier zlata. Toto je prvý známy prípad, keď je donatista vyhlásený za heretika, ale od tej chvíle sa to stalo bežné.

Kruté a ohavné zaobchádzanie s Maximianom, biskupom z Bagai, podrobne opisuje aj svätý Augustín. Cisára Honoria prinútili katolíci obnoviť staré zákony proti donatistom začiatkom roku 405. Vyplynulo z toho aj niečo dobré, ale circumcellioni z Hipa vyvolali novú vlnu násilia. Petiliana obhajoval gramatik menom Cresconius, proti ktorému sv. Augustín vydal odpoveď v štyroch knihách. Tretia a štvrtá kniha sú obzvlášť dôležité, pretože v nich argumentuje z toho, ako donatisti zaobchádzali s maximianistami, cituje akty koncilu v Cirte, ktorý viedol Secundus, a cituje ďalšie dôležité dokumenty.

„Collatio“ z roku 411

Svätý Augustín spočiatku dúfal, že zmieri donatistov s Cirkvou iba rozumom. Násilie circumcellionov, krutosti Optata z Thamugadi, nové útoky na katolíckych biskupov, to všetko bolo dôkazom toho, že represia zo strany svetskej moci je absolútne nevyhnutná. Nešlo nevyhnutne o prenasledovanie za náboženské názory, ale jednoducho o ochranu života a majetku a zaistenie slobody a bezpečnosti pre katolíkov.

Zákony však zašli oveľa ďalej. Tie Honoriove boli opätovne vyhlásené v rokoch 408 a 410. V roku 411 bola na príkaz samotného cisára na žiadosť katolíckych biskupov zorganizovaná dišputácia vo veľkom meradle. Vec donatistov bola na konci a bola stratená. To však bolo treba dostať domov k africkému ľudu a faktami obrátiť verejnú mienku proti separatistickým stanoviskám. Cisár vyslal úradníka menom Marcellinus, vynikajúceho kresťana, aby konferencii predsedal ako kognitor. Vydal vyhlásenie, v ktorom žiadal zachovať pri procese a konečnom rozsudku absolútnu nestrannosť.

Donatistickí biskupi, ktorí prídu na konferenciu, mali nateraz dostať späť baziliky, ktoré im boli odobraté. Počet tých, ktorí dorazili do Kartága, bol veľmi veľký, v liste predsedovi koncilu bolo dvestosedemdesiatdeväť podpisov. Katolíckych biskupov bolo dvestoosemdesiatšesť. Marcellinus rozhodol,

že každá strana si má zvoliť sedem dišputantov, ktorí budú hovoriť a sedem poradcov, s ktorými by sa mohli poradiť, a štyroch tajomníkov, ktorí budú viesť záznamy. Celkovo by teda bolo prítomných len tridsaťšesť biskupov.

Hlavným katolíckym rečníkom, okrem milého a ctihodného biskupa Kartága Aurelia, bol samozrejme Augustín, ktorého sláva sa už rozšírila po celej Cirkvi. Medzi siedmimi bol aj jeho priateľ Alypius z Tagaste a jeho žiak a životopisec Possidius. Hlavnými donatistickými rečníkmi boli Emeritus z Cézarey v Mauretánii (Cherchel) a Petilianus z Cirty; tento asi stopäťdesiatkrát hovoril alebo niekoho prerušil v reči, že na tretí deň bol taký zachrípnutý, že musel odísť.

Cisár Honorius na obraze Johna Williamsa Waterhousa (1883)

zdroj: wikimedia commons

Katolíci predložili veľkorysý návrh, aby každý donatistický biskup, ktorý by sa vrátil do Cirkvi, striedal sa s katolíckym biskupom na biskupskom stolci, pokiaľ ľudia nebudú proti, v takom prípade musia obaja odstúpiť a urobiť novú voľbu. Konferencia sa konala 1., 3. a 8. júna. Politikou donatistov bolo vznášať technické námietky, spôsobovať prieťahy a všetkými možnými prostriedkami zabrániť katolíckym diskutérom viesť svoju obhajobu.

Katolícke stanovisko však bolo jasne vyjadrené v prvý deň v listoch, ktoré adresovali katolícki biskupi Marcellinovi. K diskusii o dôležitých bodoch sa dospelo až na tretí deň počas mnohých prerušení. Potom bolo evidentné, že neochota donatistov skutočne diskutovať bola spôsobená tým, že nevedeli odpovedať na argumenty a dokumenty, ktoré predložili katolíci. Neúprimnosť, ako aj nedôslednosť a nešikovnosť im veľmi uškodila. Hlavné doktrínálne body a historické dôkazy katolíkov boli úplne jasné.

Kognitor to uzavrel v prospech katolíckych biskupov. Kostoly, ktoré boli provizórne vrátené donatistom, mali byť odovzdané; ich zhromaždenia boli pod prísnymi trestami zakázané. Pozemky tých, ktorí povolili circumcellionom usadiť sa na ich majetkoch, mali byť skonfiškované. Zápis z tejto skvelej konferencie bol predložený na schválenie všetkým rečníkom a správu z každého prejavu (väčšinou iba jednu vetu) podpísal rečník ako záruku jej správnosti. Tieto rukopisy máme v úplnosti len do polovice tretieho dňa. Vzhľadom na nezáživnosť a dĺžku celej správy sv. Augustín zostavil populárne resumé, ktoré možno nájsť v jeho *Breviculus Collationis* a podrobnejší záznam je v brožúre *Ad Donatistas post Collationem*.

30. januára 412 Honorius vydal finálny zákon proti donatistom, v ktorom obnovil starú legislatívu a pridal sadzobník pokút pre donatistických duchovných, pre laikov a ich manželky: *ilustres* mali zaplatiť päťdesiat libier zlata, *spectabiles* štyridsať, senátori a *sacerdotes* tridsať, *clarissimi* a *principales* dvadsať, *decuriones*, *negotiatores* a plebeji päť, *circumcelliones* mali zaplatiť desať libier striebra. Otroci mali

byť len pokarhaní ich pánmi, *coloni* (roľníci v nevoľníckom pomere) mali byť opakovane zbití. Všetci biskupi a duchovní boli vyhnaní z Afriky.

V roku 414 sa zvýšili pokuty pre vysokopostavených: prokonzul, vikár alebo *comes* dostal pokutu dvesto libier zlata a senátor sto. Ďalší zákon vydal v roku 428. Dobrý Marcellinus, ktorý sa stal priateľom sv. Augustína, sa stal (predpokladá sa) obeťou nevraživosti donatistov; lebo bol v roku 413 usmrtený, ako údajný spolupáchateľ Herakleiovej vzbury a to napriek rozkazom cisára, ktorý ho nepovažoval za vinného. Donatizmus bol teraz nadobro zdiskreditovaný a zakázaný. Circumcellioni vyvinuli nejaké chabé úsilie vec zvrátiť. Nezdá sa, že by dekréty boli v Afrike prísne vykonávané, pretože sa tam stále nachádzalo donatistické duchovenstvo.

Vynaliezavý Emeritus bol v roku 418 v Cézarei, na želanie pápeža Zosima sa s ním bezvýsledne stretol sv. Augustín. Ale celkovo bol donatizmus mŕtvy. Už pred konferenciou bolo katolíckych biskupov v Afrike podstatne viac ako donatistov, s výnimkou Numídie. Po vpáde Vandalov do Afriky v roku 430 je o nich málo počuť až do dní svätého Gregora Veľkého, keď sa zdá, že trochu ožili, pretože pápež sa sťažoval cisárovi Mauriciovi, že zákony nie sú prísne dodržiavané. Nakoniec zmizli s nájazdmi Saracénov.

Donatistickí spisovatelia

Zdá sa, že medzi donatistami štvrtého storočia nechýbala literárna aktivita, hoci sa nám toho zachovalo len málo. Tvorbu Donáta Veľkého poznal svätý Hieronym, no nezachovala sa. O jeho knihe o Duchu Svätom hovorí, že bola doktrinálne ariánska. Je možné, že pseudocypriánske *De singularitate clericorum* pochádza od Macrobia; a *Adversus aleatores* je od protipápeža, buď donatistu alebo novaciána. Argumenty Parmeniana a Cresconia sú nám známe, hoci ich diela sú stratené; ale dajú sa reštaurovať z citácií sv. Augustína. Krátke diela Petiliana a Gaudentia z Thamugadi a tiež *libellus* od istého Fulgentia možno rekonštruovať z citácií v pseudoaugustiniánskom *Contra Fulgentium Donatistam*.

Od Tichonia alebo Tyconia sa zachovala rozprava *De Septem regulis* o výklade Svätého písma. Jeho komentár k Apokalypse sa stratil; čerpal však z neho Hieronym, Primasius a Beatus vo svojich komentároch k tej istej knihe. Tichonius je oslavovaný najmä pre svoje názory na Cirkev, ktoré boli celkom v rozpore s donatizmom a ktoré sa Parmenianus snažil vyvrátiť. Slávne slová svätého Augustína (ktorý sa často odvoláva na jeho nelogický postoj a na silu, s akou argumentoval proti fundamentálnym zásadám jeho vlastnej sekty):

„Tichonius napádaný zo všetkých strán hlasmi svätých strán Písma sa prebudil a videl, ako sa Božia Cirkev šíri po celom svete, ako to o nej predvídali a predpovedali srdcia a ústa svätých. A keď to videl, rozhodol sa dokázať to a tvrdiť proti svojej vlastnej strane, že žiadny hriech človeka, nech je akokoľvek darebný a obludný, nemôže zasahovať do Božích zaslúbení, ani žiadna bezbožnosť osôb v Cirkvi nemôže spôsobiť, že Božie slovo bude zrušené, pokiaľ ide o existenciu a rozšírenie Cirkvi až do končín zeme, ktoré bolo sľúbené otcom a my ho teraz pozorujeme.“ (*Contra Ep. Parmen.*, I, i)

predchádzajúce časti:

Herézy a bludy, I. časť: Pelagianizmus

Herézy a bludy, II. časť: Arianizmus a Arius

Herézy a bludy, III. časť: Nestorius a nestoriánstvo

Herézy a bludy, IV. časť: Eutychianizmus a monofyzitizmus, 1/2

Herézy a bludy, IV. časť: Eutychianizmus a monofyzitizmus, 2/2 – dejiny hnutia

Herézy a bludy, V. časť: Sabelliáni

Herézy a bludy, VI. časť: Docketizmus

Herézy a bludy, VII. časť: Monotelitizmus, 1/2

Herézy a bludy, VII. časť: Monotelitizmus, 2/2 – dejiny herézy

Herézy a bludy, VIII. časť: Gnosticizmus, 1/2

Herézy a bludy, VIII. časť: Gnosticizmus, 2/2

Herézy a bludy, IX. časť: Donatisti, 1/2

Titulný obrázok – *Peter Paul Rubens, alegória Víťazstvo Pravdy nad Herézou*, zdroj: *wikimedia commons*

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/heresy-a-bludy-ix-cast-donatisti-2-2/>